

Cigányiskola Érsekújváron a XIX. században

A maga nemében nemcsak a történelmi Magyarországon, de Európában, sőt az egész világon egyedülálló az érsekújvári egykori cigányiskola. Rövid története nem mindennapi. Kétszer alapították. Először, nagy áldozatkészséggel Kopácsny József hercegprímás 1838-ban létesítette Érsekújvárott a cigányiskolát. Az iskola azonban kétévi fennállása után megszűnt. Az iskolába járó cigány gyermekek új ruhát, könyveket és kétgarasos cipőt és itt-ott még apróbb ajándékokat is kaptak. A cipőt a gyermekek szüleiknek hazavihették, az új ruhát azonban gyorsan elnyűtték, a tanulásra pedig a legkisebb figyelmet sem fordították. Ilyen körülmények között ez az intézmény nem tudott meghonosodni a Péróban, s a hercegprímás pedig, látva az eredménytelenséget, az iskolát megszüntette. A hercegprímásnak ez a fáradozása több mint 1600 forintba került.

Az iskola történetében az 1856. év fordulópontot jelentett, amikor Farkas Nándor, aki 1851-ben került Érsekújvárra mint római katolikus káplán. Az iskolabarát káplán nem nézhette sokáig Érsekújvárott a Péró negyedének elhagyatottságát. Kiértékelte az első cigányiskola alapításának sikertelenségét, és Mennyei József pedagógussal új elképzelések alapján hozzáálltak a cigányiskola megszervezéséhez. Ők is adtak a gyermekeknek Csernák József bőkezűsége folytán piros nadrágot. Ezt azonban csak az iskolában hordhatták. Ennek az iskolának a tantervébe bevették még a zenét és az éneket, azzal az indoklással, hogy ez iránt a gyermekeknek különösen nagy a fogékonyságuk. Ugy gondolták, hogy a zene és a dal nemesítő hatással lesz a gyermekek kedélyére, és így az iskolai fegyelmet könnyebben fogják megszokni.

Az iskolának az első évben 43 növendéke volt. Ezt a számot jóval meghaladta azon gyermekek száma, akik jó idő esetén az iskola nyitott ablakain át hallgatták a tanítást. Sőt, még be is kapcsolódtak a tanításba, éspedig olyképpen, hogy a tanteremben a gyermekeknek feltett kérdésekre a választ a nyitott ablakon át bekiabálták.

Az érseki iskolai biztos és tanácsos 1856. április 15–17. között hivatalosan ellátogatott a cigányiskolába. Érdemes ezen iskolalátogatás beszámolójából kiemelni, hogy áprilisban az iskolának 43 növendéke volt. Az iskolát Farkas Nándor 1856-ban, húsvét előtt saját költségén felszerelte, amíg a város ígérete szerint saját kezelésbe nem veszi az iskolát. Sajnos ezt az ígéretet a város vezetősége sohasem váltotta be.

A tanterv szerint a tanulókat az íráson és olvasáson kívül számvetésre és zenére is tanították. A zenét a helybeli tanítóképző három jelesebb növendéke, a katekizmust és a bibliát a helybeli káplánok: Farkas Nándor és Bachtá János tanították.

Az iskola jegyzőkönyveiből még azt is megtudhatjuk, hogy a szülők azon félelme, hogy ha a gyermekeik tanulnak, katonasághoz kell bevonulniuk megszűnt, mert időközben bevezették az általános katonakötelezettséget, ezáltal az írás-olvasás tudása nagyobb előmenetelt biztosított számukra. A gyermekek azonban továbbra is legnagyobb részt atyjuk mesterségét választották: kovácsnak vagy muzsikuskak tanultak.

Az 1856. szeptember 26-án megtartott vizsga alkalmából a tanulók a jelenlévők minden várakozását felülmúlták, sőt túl is szárnyalták. A vizsga alkalmával Kozács József iskolai felügyelő és Farkas Nándor káplán szép ajándékokkal jutalmazták nemcsak a tanulókat, hanem azok tanítóit is. A vizsgán megjelentek a tanulók tudását illetőleg a legnagyobb meglepéssel távoztak.

Az 1856. szeptember 26-a különösen nagy nap volt az iskola történetében: I. Ferenc József Magyarország apostoli királya udvari vonata a délutáni órákban megállt az érsekújvári állomáson. Az ünnepélyes fogadtatásra a cigányiskola is kivonult. Erről az eseményről a napisajtó hasábjain a következőket olvashatjuk: „Többek között megjelentek a cigányiskola tanulói is, a körülállók legnagyobb bámulatára. A leányok tiszta fehér öltözékben, megkoszorúzott fejfel, a fiúk pedig jó posztóruhában. Az egyik lányka kezében egy díszesen nyomtatott írás volt. Ezt Farkas Nándor káplán írta. Szövege a következő: „Fölséges Ferenc József császár és apostoli király legkegyelmesebb urunknak magas átkelése alkalmából, legmélyebb alázattal hódolva tisztelg az érsekújvári cigány iskola növendéksége és Farkas Nándor érsekújvári káplán, úgymint a cigány iskola létesítője.” Ebből mintegy ezer példányt osztottak szét a jelenlévők között, melyből öfélége szárnysegédje húsz példányt vitt el.

A cigányiskola az 1855/1856. tanév második felében az érsekújvári tanítóképzőnek gyakorló iskolája lett. Sajnos, Farkas Nándor káplánnak minden igyekezte, anyagi és erkölcsi támogatása ellenére 1868-ban az iskola végleg megszűnt.

Dr. Hofer Lajos

Honi gyökerek keresése – Hont megyében

Az 1867-es osztrák–magyar kiegyezés megtöretmerte a feltételeket a társadalmi szervezetek működéséhez is. A kedvező légkörben megalakuló szervezetek egyik legtekintélyesebbje a *Magyar Történelmi Társulat* volt, amely 1867. május 15-én tartotta első közgyűlését. Az alakuló közgyűlésen másodelnöknek választott Horváth Mihály így körvonalazta a Társulat céljait: „...a még rejtekben lévő történelmi emlékeinket napvilágra hozni...ezzel párhuzamosan, s tán még inkább a hazai történet iránt részvétet, érdekeltséget ébreszteni a nagyközönségben...” E kettős célt szolgálták a Társulat vidéki gyűlései is.

A vidéki összejövetelek szervezésében valószínűleg a *Magyar Orvosok és Természettudományi Vándorgyűlései* szolgáltak példaképül. A vándorgyűlések – mint az elnevezés is utal rá – helyszíne évről évre változott, s így a folyamatosan részt vevők pár év leforgása alatt szinte az ország valamennyi tájegységébe eljutottak. A Magyar Történelmi Társulat első vidéki gyűlését Erdélyben, *Kolozsvárott* tartotta. A fényes múltú, patinás Szamos-parti városban tartott sikeres gyűlés után sokakat meglepetésként ért a döntés, hogy a következő összejövetel színhelye a felvidéki *Ipolyság* lesz. Az alig pár ezer lakosú Ipoly-parti kisváros csak 1806-ban lett Hont megye székhelye. Megfelelő forrásanyag hiányában – Hont megye ipolysági levéltára a második világháború során szinte teljesen megsemmisült – nem deríthető ki e döntés indítéka. Csupán feltételezzük, hogy megkönnyítette Ipolyság választását a Társulat mozgatórugóinak, Horváth Mihálynak s Ipolyi Arnoldnak a városhoz s a megyéhez fűződő kapcsolata. Horváth testvéröccse, József, a megye mérnökéként 1842-től haláláig, 1866-ig Ipolyságon lakott, Ipolyi Arnold pedig a megye szülőtte volt.

Maga a gyűlés 1869. szeptember 19-től 28-ig tartott s lefolyásáról a Magyar Történelmi Társulat közlönye, a *Századok* október havi, nyolcadik füzeté közölt részletes beszámolót. Az összejövetel fő eseménye a szeptember 20-án, az ipolysági vármegyeház Koháryaknak, Hont volt főispánjainak „olajba festett arcképeivel” díszített főtermében megtartott ünnepi nagygyűlése volt. Az elnöki megnyitóbeszédet Horváth Mihály tartotta. Három fő irányát szabta meg a Társulat tevékenységének. A történetbúvárlás és -írás ne csak a „politikai és harci” eseményekkel foglalkozzon, hanem „az élet mindennapias, zajtalan” oldalával, tehát például az oktatás, a művészet, a kereskedelem, „az erkölcsök és szokások” történelmével is. A történelmi személyiségekről eddig kialakított kép meglehetősen egysíkú: ismerjük retteiket, de nem azok mozgatórugóit. Ezért össze kell gyűjteni s feldolgozni a múlt neves szereplőinek korabeli levelezését is, amelyből kiderülhet „az elfogulatlan s jól értesült kortársak” véleménye. Harmadikként Horváth a *helyi monográfiák* szaporítását javasolta. Ezek „az egyéni és helyi viszonyok érdekes apró részleteivel” gazdagíthatják történetírásunkat. E célok hozták a Társulatot Hont megyébe is – szögezte le az ünnepi szónok –, amely több olyan magánlevéltárat foglal kebelében, melyek jobbára kiaknázatlanok s kutatásuk bő eredménnyel kecsegtet.

„E bő eredménnyek” mintegy előlegezése volt az a négy értekezés, amely az elnöki megnyitóbeszédet követte. Elsőként a balassagyarmati születésű – tehát a szomszédos Nógrád megyéből származó – Nagy Iván értekezett *Hont vármegye Árpád-kori birtokosairól*. Az a Nagy Iván, kinek ekkor már neve s tekintélye volt a történészek s főleg a genealógusok (származásian-kutatók) közt. Az ötvenes évek végétől 13 vaskos kötetben jelent meg főműve, a *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. Nagy Ivánt a szónoki emelvényen a mindössze 26. évét taposó veszprémi Vég helyi Dezső váltotta fel egy XVI. század eleji témával: *Korothnay Katalin*. Vég helyi a későbbiek során sem lett hűtlen a történetkutatáshoz; egyebek mellett részt vett a honti kirándulás legfontosabb tudományos eredményének, a *Zichy-okmánytár* négy kötetének szerkesztésében. Hont